Article

International Journal of Kurdish Studies

6 (2), pp. 187– 201

<http://ijoks.com>

Adıyaman Yöresinden Derlenen "Gurrî û Hûtê Kor" Masalının Rus Yapısalcı Metodu Çerçevesinde Analizi

Tekin ÇİFÇİ¹

Received: Apr 09, 2020

Reviewed: June 24, 2020

Accepted: Jul 01, 2020

Öz

Bu çalışmada, Adıyaman ve çevresinde Kürtçenin Kurmancî lehçesini konuşan Kürtler arasında söylenen Gurrî û Hûtê Kor masalı, Rus yapısalcı edebiyat eleştirisinde önemli bir figür olan Vladimir Propp'un (1895-1970) biçimbilim metodolojisi kullanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Propp, Rus folklor araştırmacısı A.N. Afranasyev'in derlemiş olduğu masalları işlevlerine göre incelemiş ve tasnif etmiştir. Propp, bu çalışmanın sonunda, masalların evrensel 31 temel işlevini ve bunların alt işlevlerini belirlemiştir. Gurrî û Hûtê Kor masalı, halk masalının toplumun ahlaki eğitiminde genç ve yaşlı toplumun toplumsal gerçekler ve evrensel gerçeklerle iç içe bir fantezi olarak önemi göz önünde bulundurularak tartışılmıştır. Masalın, Propp tarafından tespit edilen 31 işlevden 28'ine uygun olduğu ve bütün temel alanları karşıladığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kürt halk hikayeleri, Biçimbilimsel alt yapılar, Biçimci edebiyat eleştirisi, Gurrî halk hikayeleri, Anlatıbilim

Recommended citation:

Çifçi, T. (2020). Adıyaman Yöresinden Derlenen "Gurrî û Hûtê Kor" Masalının Rus Yapısalcı Metodu Çerçevesinde Analizi. *International Journal of Kurdish Studies* 6 (2), 187 – 201,

DOI: <https://doi.org/10.21600/ijoks.749827>

¹ PhD., Hacı Hamdiye Ozdemir Primary School, Artuklu/Mardin tekincifci02@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1003-1711

An Analysis of Adıyaman's Compilation of Kurdish Orally Transmitted Folktales Utilizing the Methodology of Russian Formalist Literary Criticism: The Folktale Gurrî û Hûtê Kor

Abstract

Using the methodology of Vladimir Propp (1895-1970), a major figure in Russian Formalist literary criticism, this study analyzes Adıyaman's compilation of Kurdish orally transmitted folktales known as Gurrî û Hûtê Kor Kor. In his major work *The Morphology of the Folktale* (1928), Propp reduced the Russian folktales compiled by A.N. Afanasyev to what he himself called "functions," otherwise "morphological substructures." The Gurrî û Hûtê Kor folktales are a variant of the Gurrî folktales as elaborated on by Kurds speaking Kurmanji in Adıyaman and its surroundings. Also discussed is the role of the folktale in the moral education of society, young and old in view of the importance of the folktale as fantasy intertwined with social realities and universal truths.

Keywords: Kurdish folktales, morphological substructures, formalist literary criticism, Gurrî folktales, narratology

Giriş

Ünlü halkbilimci ve etnolog Degh, masalı halk anlatıları içinde değerlendirmekte ve sözlü oldukları için bir kültür için masal olan şeyin başka bir kültür için efsane olabileceğini iddia etmektedir. Anlatının tarzı, içeriği ve fonksiyonu değişikçe türü de değişebilecektir. Sosyal çevrede gelişen anlatıların grup ve bireylerin tutumlarına oldukça duyarlı oldukları söylenebilir. Anlatı, ne kadar çok beğenilirse o kadar çok tutarsız olurlar. Son şekilleri yoktur. Degh, bu nedenle bilimsel çalışmaların kolay ve rahat olması adına yapılan bütün kategorileştirmelerin gerçek hayattan soyut bir şekilde kalmak zorunda olduğunu ifade etmektedir (Degh, 2006: 201-211). Masalın kesin bir tanımı olmamakla beraber, evrensel kriterler çerçevesinde birkaç tanıma yer vermek uygun olacaktır.

Ünlü folklorcu Lutz Rödrich, masalı kısa gerçekliğin şartlarından bağımsız, olağanüstü (gerçek dışı) bir hikâye olarak tanımlamaktadır (Buch, 2006: 255). Bascom, birçok araştırmacı ve folklorcunun yaptığı tanımlamalardan yola çıkarak masalı, "kurmaca olarak kabul edilen nesir anlatı" olarak tanımlamaktadır. Bascom'a göre masallar, dogma ya da tarih olarak kabul edilmez, olmuş veya olmamış olabilir ve ciddiye alınmayabilir. Yine de, sadece eğlence için anlatıldığı sık sık söylene de, örneğin ahlaki masallar grubunun iddia edilenlerden daha önemli işlevleri de vardır. Masallar herhangi bir zaman ve mekânda yaşanmış gibi kurgulanabilir ve bu anlamda, hemen hemen zamansız ve mekânızdır (Bascom,

1984). Masalların işlevleri üzerine çok önemli çalışmaları olan Propp ise bir kötülükle ya da eksiklikle başlayıp ara işlevlerden geçerek evlenmeye ya da düğümü çözme olarak kullanılan başka işlevlere ulaşan her gelişmeyi biçimbilimsel açıdan "olağanüstü masal" olarak adlandırmaktadır (Propp, 2020:93). Türk halkbilimci Boratav'a göre masal, güvenilir ve belirli bir iddası olmayan, gerçeklerden uzak, tamamen hayali, geleneksel ve dini inanışlardan bağımsız nesir türündeki kısa anlatıdır (Boratav, 2014:85).

Masal, özenle hazırlanmış kurgusu sayesinde bir yandan eğitim ve bilgi verirken diğer yandan insanların özlemlerini yerine getirerek eğlenceyi kışkırttığı ya da en azından hayatın monotonluğunu azalttığı için tarihin her döneminde her yerde masal anlatıcılarına ve dinleyicilerine rastlamak mümkündür (Thompson, 1946:3).

Masal Araştırmaları ve Propp

Avrupa'da, masalların derlemenin ötesine geçip onu modern dil ve edebiyat içinde hak ettiği yere gelmesi için ilk çabayı gösteren Alman Jacop ve Wilhelm Grimm kardeşler olmuştur. Her ne kadar Grimm kardeşler Cermen ulusal kültürünün tarihsel derinliğini, güzelliğini ve zenginliğini göstermek amacıyla yola çıkmış olsalar da (Sokolov, 2009:52) bir taraftan derleme yaparken diğer taraftan da masalları biçim, tür ve içerik bakımından incelemiş ve tasnif yoluna gitmişlerdir. Onlar masalın, gerçeklikten uzak "saflığında" onun her şeyi "yozlaştıran kültürün" öncesi "cennetten çıkma" kutsal kaynağın işaretlerini görmektedir.

XX. yüzyıla gelindiğinde Axel Olrik (1864-1917), Yuri Sokolov (ö. 1941), Arnold Van Genep (1873-1957), Antti Aarne (1867-1925), Claude-Levi Strauss (1908-2009) gibi birçok antropolog-halkbilimci masalların tanımı, yapısı, kökeni, işlevi vb. üzerinde araştırmalar yapmıştır. Bu çalışmalar, masalların evrensel niteliklerinin ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmuştur. Jung, Analitik Psikoloji adlı eserinde yaşlı bilge (aksakal veya nine), cin, büyü, canavar gibi masal arketiplerden bahseder. Jung'a göre bu arketipler evrensel ve kolektif bilinçdışının ürünleridir. Jung'un sözünü ettiği arketiplerden biri de kahraman (aşama) arketipidir. Kahraman (aşama) arketipi, yaşadığı yerden ayrılarak uzak diyarlara gider, bu yolculuk esnasında da başından geçen maceralar sayesinde hem psikolojik hem sosyal hem de ekonomik açıdan bir gelişme yaşar (Jung, 1997). Ancak masalın en derli toplu çözümlemeleri Stith Thompson (1885-1976) ve Viladimir Propp'un (1895-1970) çabalarıyla ortaya çıkacaktır.

Propp, A.N. Afanasyev'in derlediği 80 Rus masalını enine boyuna inceledikten sonra tüm olağanüstü masalların otuz bir fonksiyon ve bunlara bağlı alt fonksiyonlardan oluştuğu kanaatine varmıştır. Propp, fonksiyonların her birini kısa bir tanım ve bir sembol ile

yay araç içinde belirtmiştir. Aşağı bu işlevlere, tanımlara ve sembollerine kısaca yer verilmiştir:

- I. Aileden biri evden uzaklaşır (tanımı: uzaklaşma, simgesi β).
- II. Kahraman bir yasakla karşılaşır (tanımı: yasaklama, simgesi γ).
- III. Yasak çiğnenir (tanımı: yasağı çiğneme, simgesi δ).
- IV. Saldırgan bilgi edinmeye çalışır (tanımı: soruşturma, simgesi ε).
- V. Saldırgan kurbanıyla ilgili bilgi toplar (tanımı: bilgi toplama, simgesi ζ).
- VI. Saldırgan, kurbanını ya da servetini ele geçirmek için, onu aldatmayı dener (tanımı: aldatma, simgesi η).
- VII. Kurban aldanır ve böylece istemeyerek düşmanına yardım etmiş olur (tanımı: suça katılma, simgesi θ).
- VIII. Saldırgan, aileden birine zarar verir (tanımı kötülük, simgesi A).
- XVIII-a. Aileden birinin bir eksikliği vardır; aileden biri bir şeyi elde etmek ister (tanımı: eksiklik, simgesi a).
- IX. Kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır, bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulur, kahraman gönderilir ya da gitmesine izin verilir (tanımı: aracılık, geçiş anı, simgesi B).
- X. Arayıcı kahraman eyleme geçmeyi kabul eder ya da eyleme geçmeye karar verir (tanımı: karşıt eylemin başlangıcı, simgesi C).
- XI. Kahraman evinden ayrılır (tanımı: gidiş, simgesi ↑).
- XII. Kahraman büyülü bir nesneyi ya da yardımcıyı edinmesini sağlayan bir sına, bir sorgulama, saldırı vb. ile karşılaşır (tanımı: bağışçının ilk işlevi, simgesi D).
- XIII. Kahraman ileride kendisine bağıшта bulunacak kişinin (bağışçının) eylemlerine tepki gösterir (tanımı: kahramanın tepkisi, simgesi E).
- XIV. Büyülü nesne kahramana verilir (tanımı: büyülü nesnenin alınması, simgesi F).
- XV. Kahraman aradığı nesnenin bulunduğu yere ulaştırılır, kendisine kılavuzluk edilir ya da yol gösterilir (tanımı: iki krallık arasında yolculuk, bir kılavuz eşliğinde yolculuk, simgesi G).
- XVI. Kahraman ve saldırgan bir çatışmada karşı karşıya gelir (tanımı: çatışma, simgesi H).
- XVII. Kahraman özel bir işaret edinir (tanımı: özel işaret, simgesi I).
- XVIII. Saldırgan yenik düşer (tanımı: zafer, simgesi J).
- XIX. Başlangıçtaki kötülük giderilir ya da eksiklik karşılanır (tanımı: giderme, simgesi K).

- XX. Kahraman geri döner (tanımı: geri dönüş, simgesi ↓).
- XXI. Kahraman izlenir (tanımı: izleme, simgesi Pr).
- XXII. Kahramanın yardımına koşulur (tanımı: yardım, simgesi Rs).
- XXIII. Kahraman kimliğini gizleyerek, kendi evine ya da başka bir ülkeye varır (tanımı: kimliği gizleyerek gelme, simgesi O).
- XXIV. Düzmece bir kahraman asılsız savlar ileri sürer (tanımı: asılsız savlar, simgesi L).
- XXV. Kahramana güç bir iş önerilir (tanımı: güç iş, simgesi M).
- XXVI. Güç iş yerine getirilir (tanımı: güç işi yerine getirme, simgesi N).
- XXVII. Kahraman tanınır (tanımı: tanı(n)ma, simgesi Q).
- XXVIII. Düzmece kahramanın, saldırganın ya da kötünün gerçek kimliği ortaya çıkar (tanımı: ortaya çıkarma, simgesi Ex).
- XXIX. Kahraman yeni bir görünüm kazanır (tanımı: biçim değiştirme, simgesi T).
- XXX. Düzmece kahraman ya da saldırgan cezalandırılır (tanımı: cezalandırma, simgesi U).
- XXXI. Kahraman evlenir ve tahta çıkar (tanımı: evlenme, simgesi W°o) (Propp, 2020:28-65).

Bu fonksiyonlar sınırlı olup olay zincirini oluştururlar ve sistematik bir şekilde birbirlerini takip ederler. Ayrıca Propp, fonksiyonlar dışında karakterlerin eylem alanlarını da saptamış ve her karakterin belli başlı fonksiyonları icra ettiğini de belirtmiştir. Ona göre (Propp, 2020: 22-27) karakterlerin adları değişse bile bu fonksiyonlar sabittirler ve değişmezler.

Kürt Edebiyatında Masalın Yeri

İlk yazılı Kürt edebiyatı ürünlerinin beslenme kaynağı sözlü halk edebiyatı ürünleri olmuştur. Örneğin XI. yüzyılda yaşamış olan ünlü Kürt şairi Eliyê Herîrî, "*Qewlê Hespê Reş*" adlı gazavatnamesini halk arasında derledikten sonra yazmıştır (Yıldız, 2015:111). Yazılı edebi eserlerin kaynağı konusunda bazı tartışmalara da rastlamak mümkündür. Örneğin, Perwîz Cihanî, ünlü Kürt şairi Ehmedê Xanî'nin (1651-1709) *Mem û Zîn* adlı eserini Memê Alan destanından esinlenerek yazdığı konusuna mesafeli yaklaşmaktadır (Cihanî, 2014:22). Kürt folkloru ve sözlü edebiyatı hakkında çalışmaları olan Ayhan Yıldız ise "Elbette Ehmedê Xanî'nin *Mem û Zîn*'i bir Kürtçe (Kurmancî lehçesi) sözlü edebiyat eserinden alınmıştır." diyerek bu konuda emin olduğunu ifade etmiştir (Yıldız, 2018). Kürt sözlü halk edebiyatı ürünlerinin derlenmesine dair çabaların tarihi XVII. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Mela

Musayê Hekarî' nin *Durru'l- Mecalis* adlı eserinde Kürt masallarını derlediği, bu masalların daha sonra Aleksandre Jaba tarafından Fransızcaya çevrildiği bilinmektedir (Öztürk, 2017:130). Mela Mehmûdê Bayezîdî'nin (1799-1867) 1860 yılında *Camîeya Risaleyan û Hikayetan Bi Kurmancî* adlı eserinde Kürt halk hikayelerini ve masallarını derlediği bilinmektedir (Dihokî, 2002:83). Yine Mela Mehmûdê Bayezîdî'nin *Adat û Rusûmatnameên Ekradiye* adlı eseri Kürt folkloru, gelenek, görenek ve inançlarından oluşan bir derleme eserdir. Bu eserde de bazı halk anlatılarına yer verilmiştir (Bayezîdî, 2012).

Kürtçenin Kurmancî dışındaki diğer lehçelerinde de çeşitli derleme çalışmaları yapılmıştır. Aleksandre Jaba, Mela Mehmûdê Bazîdî ile beraber Kurmancî metinleri derlerken aynı dönemde Peter Lerch, 1857-1858 yıllarında *Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer* adlı iki ciltlik eserinde Kirmancca/Zazaca masallara da yer vermiştir (Lerch, 1857). Daha sonra Albert von Le Coq (1860-1930), 1903'te *Kurdische Texte*; Oscar Mann (1867-1917), 1906 yılında Berlin'de *Kurdisch-Persische Forschungen* ve son olarak 1932 yılında Karl Haddank *Mundarten der Zâzâ Hauptsächlich aus Siwerek und Kor* adlı eserlerinde Kirdkî/Kirmanckî/Zazakî masallara yer vermişlerdir (Anuk, 2012:81). Bu çalışmaların sayısı Soranî ve diğer lehçelerdekilerle beraber artırılabilir ancak bu çalışmanın çerçevesi itibariyle bazı örneklerle sınırlı tutulmuştur.

1900'lü yılların başından itibaren Kürt aydınlanmasında önemli adımlar atılmıştır. Kürt halk edebiyatı ürünlerine yer veren onlarca dergi, gazete ve kitap yayınlanmıştır. Bitlisli bir Kürt aydını olan Kemal Fewzi yer alan Jîn dergisi'nin (1918-1919) 22, 23 ve 24. sayılarında Kürt masallarının önemine ve nasıl derlenmesi gerektiğine dair yazılar yazar ve "Zarokê Perçemzêrîn" (Altın Kaküllü Çocuk) adlı bir Kürt masalına yer verir (Keskin, 2019:232). Celadet Ali Bedirhan'ın özel çabalarıyla Şam'da yayınlanan Hawar (1932-1941) ve Ronahî (1942-1945) dergileri sayesinde onlarca masal, fabl, kilam (şarkı) vb. folklor ürünü kayıt altına alınmıştır (Yıldırım, Pertev, Aslan, 2013:72-85). Kürt kültürünün önemli bir parçası olan masalların derlenmesine özel olarak önem veren Celadet Ali Bedirhan hayatının tümünü Kürt kültürüne ve diline adanmıştır. Ondaki fazla müstear isimle folklor ve edebiyatın diğer türlerinde yazılar yazan Celadet Ali Bedirhan'ın derlediği masallar daha sonra çeşitli yayınevleri tarafından kitap olarak bir araya getirilmiş ve basılmıştır (Çifçi, 2016: 512-513). XX. yüzyılın başında Ermenistan başta olmak üzere Kafkasya bölgesine göç etmek zorunda kalan Êzîdî Kürt ailelerin çocukları 1930'lu yıllardan itibaren Kürt folklorunun ve anonim sözlü edebiyat ürünlerinin derlenmesine çok önemli katkılar sunmuştur. Örneğin, Emînê Evdal 1926, Heciyê Cindî 1929 yılında derleme çalışmalarına başlamıştır. Bu ikili destan ve masallar başta olmak üzere derledikleri folklor ürünlerini 1936 yılında Erivan'da "Folklor Kurmanca" adıyla yayınlamışlardır

(Cindî, Evdal, 2008). Casımê Celîl, çocukları Ordîxanê Celîl ve Celîlê Celîl başta olmak üzere Celîl ailesinin Kürt folkloru külliyyatına yaptığı katkılar Kürt dili ve kültürü alanında çalışan bütün araştırmacılar için başucu eseri niteliğindedir. "Zargotina Kurda" adı ile hazırlanan 25 ciltlik ansiklopedik eserin 9 ve 10. ciltleri Kürtlerin yaşadığı Türkiye, Irak, İran, Suriye, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Kırgızistan'da derlenmiş Kürt masalları ve hikâyelerine ayrılmıştır (Altıncılık, 2018:206). Kürt sözlü kültüründe önemli bir yer tutan dengbêjler aynı zamanda masal ve hikâye anlatıcılarıdır. Bu çerçevede yazılı Kürt edebiyatının sözlü kültüre ve bu kültürün en büyük anlatıcıları-aktarıcıları dengbêjlere dayandığı söylenebilir (Çiğci, 2015:110-124)

Son yıllarda, üniversitelerde Kürt Dili ve Kültürü ile ilgili bölümlerin açılmasına paralel olarak Kürt masallarının bilimsel metotlarla incelenmesi konusunda akademik çalışmalar (yüksek lisans ve doktora tezleri, araştırma ve incelemeye dayanan bilimsel makaleler, derleme kitapları, ders kitapları vb.) da başlamış durumdadır. Kenan Subaşı'nın "Kürtçe (Kurmancî) Masalların Anlatı Tipolojisi (Subaşı, 2020); Keskin'in " Di Çarçoveya Teoriya Performansê de Nîrxandina Vegotinên Gelêrî" (Keskin, 2015:51-66), Nadire Gûntaş Aldatmaz'ın Kirmancî/Kirdkî lehçesinde derlediği masal ve hikaye derlemelerinden oluşan "Folklore Kirmancan Ser o" (Gûntaş Aldatmaz, 2014), Bünyamin Demir'in Kürt masallarını, Mîrze Mihemed örneğinden yola çıkarak Stith Thompson'un motif indeksine göre hazırladığı tez çalışması (Demir, 2016) örnek olarak verilebilir.

Adıyaman yöresinde Gurrî adını taşıyan birden fazla masal mevcuttur. Gurrî, her masalda farklı maceralar yaşamaktadır. Masal, derlemeci, araştırmacı ve yazar Mehmet Öncü tarafından 2005 yılında Adıyaman'ın Kahta ilçesinde yaşayan 77 yaşındaki kaynak kişi Hisên Altıntaş'tan derlenmiş daha sonra 2014 yılında yayınlanmıştır (Öncü, 2014:58-71). Bu nedenle çalışmada Hisên Altıntaş'tan derlenen masal esas alınmıştır. Gurrî ismi "Keloğlan" olarak tercüme edilebilir. Çünkü "gurrî" sözcüğü Kürtçede 'kısmen (genellikle hastalıktan dolayı) ya da doğuştan tamamen saçıl olmayan kişi' anlamındadır. Buna dayanak masalın adı "Keloğlan ile Kör Dev" olarak tercüme edilebilir ancak Türk sözlü edebiyatında zaten "Keloğlan" adında bir masal kahramanı mevcuttur. Ayrıca, Gurrî ile Keloğlan farklı masal arketipleridir. Herhangi bir karmaşıklığa yol açmamak için kahramanın adında tercüme yoluna gidilmemiştir. Bu çalışmada, Gurrî û Hûtê Kor" masalı Propp'un biçimbilimsel yaklaşımı çerçevesinde incelenecek, masalın Propp'un belirlediği 31 temel fonksiyon ve bu fonksiyonların alt başlıkları açısından benzerlik ve farklılıkları ele alınacaktır. Çalışma, Gurrî û Hûtê Kor masalının evrensel kriterlerin çoğunu karşıladığı savını ileri sürmektedir.

Gurrî û Hûtê Kor Masalının Propp'un Biçimbilimsel Yaklaşımı Çerçevesinde İncelenmesi*

- I. Amcası ve yengesi tarafından istenmediğini anlayan Gurrî evden uzaklaşır (tanımı: uzaklaşma, simgesi β).
- II. Kör dev, Gurrî'nin hayvanları doğu ve batı yönünde otlatmasını yasaklar (tanımı: yasaklama, simgesi γ).
- III. Gurrî, bir süre sonra yasağı çiğner (tanımı: yasağı çiğneme, simgesi δ).
- IV. Dev, Gurrî'nin sürüyü nasıl çoğalttığı konusunda bilgi edinmeye çalışır (tanımı: soruşturma, simgesi ε).
- V. Gurrî, dev hakkında bilgi toplar (tanımı: bilgi toplama, simgesi ζ). (Burada Propp'un tezine zıt bir durum vardır.)
- VI. Saldırgan, kurbanını ya da servetini ele geçirmek için, onu aldatmayı dener (tanımı: aldatma, simgesi η). (Bu maddeye uygun bir durum yok.)
- VII. Gurrî, devin sürüsünü otlatır ve sayıca arttırır; devin gözlerini tekrar yerine takar (tanımı: suça katılma, simgesi θ).
- VIII. Dev, bazı insanları öldürmüş bazılarını ise yaralamış ve esir almıştır. Aynı zamanda sihirli atı da esir almış ve onu aç bırakmıştır (tanımı kötülük, simgesi A; XVIII-a. At'ın iyi bir beslenmeye ihtiyacı vardır (tanımı: eksiklik, simgesi a).
- IX. Gurrî, bütün esirleri salıverir (tanımı: aracılık, geçiş anı, simgesi B).
- X. At, Gurrî'ye devden kaçması gerektiğini bunun için kendisine yardım edeceğini söyler; Gurrî teklifi kabul eder (tanımı: karşıt eylemin başlangıcı, simgesi C).
- XI. Gurrî, gerekli malzemeleri yanına alır; ata biner ve hızla devin evinden ayrılır (tanımı: gidiş, simgesi ↑).
- XII. Dev, Gurrî'nin sihirli ata binerek kaçtığını fark eder ve onu yakalamaya çalışır (tanımı: bağışçının ilk işlevi, simgesi D).
- XIII. Gurrî, devin eline geçememek için atın dediklerini harfîyen uygular (tanımı: kahramanın tepkisi, simgesi E).
- XIV. Gurrî, kendisine yetişmek üzere olan domuzun önüne mısır tanelerini atınca aniden mısır tarlasına dönüşür; bıçağı atınca ortalık bıçak tarlasına dönüşür; suyu atınca nehre dönüşür (tanımı: büyülü nesnenin alınması, simgesi F).

* Gurrî û Hûtê Kor masalını Propp'un biçimbilimsel yaklaşımı çerçevesinde incelemenden önce, masalın Türkçe olarak kısaca özetlemenin metnin incelenmesi açısından yararlı olacağını düşünüyoruz. Bu amaçla, masalın özeti Türkçeye tercüme edilerek ekte verilmiştir.

- XV. Gurrî ve at arayışını açmak için biraz zaman kazanır (tanımı: iki krallık arasında yolculuk, bir kılavuz eşliğinde yolculuk, simgesi G).
- XVI. Gurrî nehrin karşısına geçer; dev diğer tarafta kalır (tanımı: çatışma, simgesi H).
- XVII. Gurrî, dev ve domuzdan nasıl kurtulacağını anlar (tanımı: özel işaret, simgesi I).
- XVIII. Nehre giren dev ve domuz akıntıya kapılarak ölür (tanımı: zafer, simgesi J).
- XIX. Gurrî, böylece herkes dev, cadı ve domuz belasından kurtulmuş olur (tanımı: giderme, simgesi K).
- XX. Kahraman geri döner (tanımı: geri dönüş, simgesi ↓). (Buna uygun bir durum veya olay yok)
- XXI. Kahraman izlenir (tanımı: izleme, simgesi Pr). (Buna uygun bir durum veya olay yok)
- XXII. At, yardıma ihtiyacı olduğu anda yanında bitivermesi için kendi kuyruğundan iki kılı Gurrî'ye vererek ortadan kaybolur (tanımı: yardım, simgesi Rs).
- XXIII. Gurrî, kimliğini gizleyerek, başka bir ülkeye varır. Yaşlı bir çiftin yanında çalışmaya başlar. Ev sahibinin evde olmadığı bir gün, sihirli atını çağırır; ekin tarlasında at koşturur; zavallı köylünün bütün ekinlerini ezer. Gurrî'nin at sürüşüne hayran olan padişahın en küçük kızı ona aşık olur ve gelenek olduğu üzere sevdiğinin kafasına elma fırlatarak onunla evlenir. Padişah bu durumdan hoşnut olmadığı için kızını ve damadını bir kümeste yaşamaya mahkûm eder. Gurrî de kaz çobanı olur (tanımı: kimliği gizleyerek gelme, simgesi O).
- XXIV. Bir zaman sonra padişah amansız bir hastalığa yakalanır. Padişah'ın diğer damatları, hasta olan kayınbabaları için gerekli ilacı (aslan yavrusunun derisine sağılmış aslan sütü) bulacaklarını ileri sürerler (tanımı: asılsız savlar, simgesi L).
- XXV. Gurrî'de ilacı bulmak için padişah'tan bir at ve bir mızrak ister (tanımı: güç iş, simgesi M). (Burada bir öneriden ziyade Gurrî'nin ısrarlı bir talebi vardır.)
- XXVI. Gurrî, at kıllarını birbirine sürter sürtmez at ve altından zırhı ortaya çıkar. Aslan postuna sağılmış aslan sütünü elde eder. Diğer damatların kalçalarına kendi mührünü bastırdıktan sonra sahte ilacı (oğlak derisinde keçi sütü) damatlara teslim eder (tanımı: güç işi yerine getirme, simgesi N).
- XXVII. Gurrî, saklamış olduğu aslan derisindeki aslan sütünü padişaha verir ve onu iyileştirir (tanımı: tanı(n)ma, simgesi Q).

XXVIII. Gurrî, diğer damatların sahtekârlıklarını ve korkaklıklarını ortaya çıkarır.

(tanımı: ortaya çıkarma, simgesi Ex).

XXIX. Gurrî, sihirli atı ve altından zırhını herkese gösterir (tanımı: biçim değiştirme, simgesi T).

XXX. Padişah, diğer damatları kovar. (tanımı: cezalandırma, simgesi U).

XXXI. Padişah kendi sarayının karşısında kızı ve Gurrî için kendisinininki gibi yedi katlı bir saray inşa eder. Gurrî ve karısı ölene kadar orada mutlu ve mesut yaşarlar. (tanımı: evlenme, simgesi W°o) (Propp, 2020:28-65).

Masalın biçimbilimsel metoda göre şeması

β γ δ ε ζ θ Aa BC↑DEFHIJKRsOLMNQExTU W°o biçimindedir.

Propp, çok sayıdaki işlevin mantıksal olarak bazı alanlarda kümelendiğini belirterek işlevleri yerine getiren kişilere uygun düşen yedi eylem alanını tespit etmiş ve her eylem alanını belirli bir sembol ile göstermiştir. Buna göre:

1. Saldırgan (kötü kişi)'nin eylem alanı; (A), (H), (Pr)
2. Bağışçı'nın eylem alanı; (D), (F)
3. Yardımcı'nın eylem alanı; (G), (Rs), (N), (T)
4. Prenses (aranan kişi) ve Babası'nın eylem alanı; (M), (J), (Ex), (Q), (U) ve (W)
5. Gönderen'in eylem alanı; yalnızca kahramanın gönderilmesi işlevi (B)
6. Kahraman'ın eylem alanı; (C↑), (E), ve (W)
7. Dümece Kahraman'ın eylem alanı; (C↑), (olumsuz E) ve (L) şeklinde singelendirmiştir (Propp, 2020:80-81):

Yukarıdaki eylem alanlarına göre Gurrî û Hûtê Kor masalı incelendiğinde, bütün maddelerin vücut bulduğu görülmektedir:

1. Saldırganın eylem alanı: Dev'in (saldırgan) Gurrî'yi izlemesi (H) ve onu öldürmeye çalışması (Pr₆)

2. Bağışçının eylem alanı: Gurrî'nin atı (bağışçı) ölüm ve esaretten kurtarması (D), atın Gurrî'ye sihirli kıllarını vermesi (F), Gurrî'nin aslanı (bağışçı) ölümcül yaradan kurtarması (D), aslanın kendi yavrusunu Gurrî'ye etmesi, ona şifa kaynağı olan sütünü bağışlaması (F).

3. Yardımcının eylem alanı: Gurrî'nin altın zırh, sihirli mısır, bıçak, sabun ve su (yardımcı) yardımıyla başka bir krallığa ulaştırılması (G), atın Gurrî'nin yardımına koşması (Rs), Gurrî'nin padişahı ölümden kurtaracak dermanı getirmesi (N), atın getirdiği altından zırh sayesinde başka bir görünüm kazanması (T).

4. Prenses (aranan kişi) ve babasının eylem alanı: Gurrî'nin kendisini padişaha kabullendirebilmesi için aranan ilacı bulup getirme zorunluluğu vardır (M₁₂₃). Aslan, Gurrî'ye saldırmaktan (saldırganlıktan) vazgeçer (J). Diğer damatların (düzmece kahramanların) gerçek kimlikleri ortaya çıkar (Ex). Gurrî tanınır (Q). Diğer damatlar (düzmece kahramanlar) padişah tarafından cezalandırılır, kovulur (U). Padişah, Gurrî ve kızı için bir saray inşa eder (W)

5. Gönderenin eylem alanı; yalnızca kahramanın gönderilmesi işlevi: Padişahın hastalandığı haberi yayılır. Herkes hastalığa çare aramaya başlar. Gurrî de dermanı bulmak amacıyla tek başına yola koyulur (B).

6. Kahramanın eylem alanı: Gurrî, dermanı bulmak için padişahı ikna eder ve yola çıkar (C↑) Gurrî'nin aslandan (ileride kendisine yardım edecek bağışçı) yardım alabilmesi için onun yarasını iyileştirmesi gerekir; Gurrî, bunu başarır (E).

7. Düzmece kahramanın eylem alanı: Diğer damatlar (düzmece kahramanlar) da yola çıkar (C↑). Dermanı bulamazlar (olumsuz E). Getirdikleri sahte dermanla (oğlak derisinde keçi sütü) padişahın iyileşeceğini ileri sürerler (L).

Sonuç

Gurrî û Hûtê Kor masalı, içinde birbirine bağlı iki olay zincirinden oluşan bir Kürt masalıdır. Masal, Adıyaman bölgesinde Kürtçenin Kurmancî lehçesini konuşan kaynak kişilerden derlenmiştir. Masalın farklı varyantları mevcut olup burada sadece bir varyantı incelenmiştir. Bu varyantların bir kısmı Kürt araştırmacı ve yazarlar tarafından derlenmiş ve yayınlanmıştır. Mevcut bütün varyantların bilimsel metotlarla derlenmesi kültürel belleğin korunması ve yaşatılması açısından önemlidir.

Gurrî û Hûtê kor masalı, iki olaydan oluşan zincirleme bir masaldır. Biçimbilimsel olarak, her bir olay bağımsız olarak ele alınabileceği gibi birlikte de ele alınabilir. Zira, masalın esas kahramanı değişmemekle her bir olay biçim ve içerik bakımından farklı mecralar ve kahramanlar etrafında şekillenmektedir.

Propp'un eylem alanlarına göre Gurrî û Hûtê Kor masalının eylem alanı şeması **H,P,F,D,F,D,F,G,Rs,N,T,M₁₂₃,T,Ex,Q,U,W,B,C↑,olumsuz E,L** şeklinde sıralanmaktadır. Şemanın Propp'un eylem alanı şemasıyla tam olarak örtüştüğü söylenebilir.

Masalı Propp'un fonksiyon metoduna göre incelediğimizde Gurrî û Hûtê Kor masalının, Propp'un belirlediği 31 temel fonksiyondan 28'ini taşıdığı, iki fonksiyonun yer almadığı, bir

fonksiyonun ise farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan Gurrî û Hûtê Kor masalının tüm fonksiyonları karşılamasa da birçok fonksiyonu taşıdığını rahatlıkla söylenebilir. Öte yandan masalın taşıdığı fonksiyonların Propp'un belirttiği düzlem üzerinde ilerlediği görülmektedir. Eksik fonksiyonların masaldan kaynaklanmış olabileceği gibi kaynak kişiden veya zaman içinde ortaya çıkan dönüşümden de kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Masal, eylem alanları bakımından incelendiğinde bu alanların Propp'un belirlediği yedi eylem alanıyla bire bir örtüştüğü görülmektedir. Bu inceleme ışığında Kürt masallarının yerel kültürel özellikleri barındırmakla beraber evrensel değerleri de taşıdığı rahatlıkla söylenebilir.

Propp'un çalışması bize masalların işlevlerini bir kez daha hatırlatırken aynı zamanda masal derlemelerinin bilimsel metotlarla ve hiçbir ayrıntının gözden kaçırılmadan yapılması gerektiğine de işaret etmektedir. Bilimsel metotlarla yapılacak her çalışma, Kürt halk anlatılarının, özellikle de masalların, diğer halkların sözlü anlatıları kadar değerli ve zengin olduğunu ortaya koyacaktır.

Propp'un fonksiyon metodunun bu alandaki bilimsel gelişmeler ışığında geliştirilerek diğer Kürt halk masallarına da uyarlanması ya da Kürt halk masallarının tümünü kapsayan yeni bir metodun geliştirilerek literatüre kazandırılması yararlı olacaktır.

Kaynakça

- Altıncılıç, Ü. (2018). "Ordîxanê Celîl, Celîlê Celîl, Zargotîna Kurda, Înstîtûta Kurdzanîyê-Wien, Wien, 2014.", *The Journal of Mesopotamian Studies*, 3(2): 206.
- Anuk, N. (2012). "Kulturo Fekkî û Sanikê Kirdkî/Zazakî", *Mukaddime Dergisi*, S.5: 75-87.
- Bayezîdî, M.M. (2012). *Adat û Rusûmatnameê Ekradiye*, Haz. Jan Dost, Nûbihar Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- Boratav, P.N. (2014). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Bilgesu Yayınları, Ankara.
- Buch, W. (2006). "Masal ve Efsane Üzerine", Çev. Ali Osman Öztürk, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, Haz. M. Öcal Oğuz, Metin Ekici, Nebi Özdemir, Gülin Ögüt Eker, Selcan Gürçayır, Geleneksel Yay. Ankara.
- Cîhanî, P. (2014). *Şiroveya Mem û Zîna Ehmedê Xanî*, Nûbihar Yayınları, İstanbul.
- Cindî, H. Evdal, E. (2008). *Folklor Kurmanca, Latinîzekirin: Tosinê Reşîd, Avesta Yayınları*, İstanbul.

- Çifçi, T. (2015). " Di Çarçoveya Çanda Devkî De Di Nav Civaka Kurdan De Dengbêj û Saziya Dengbêjiyê", International Journal of Kurdish Studies, 1(1); pp.110-124.
- Çifçi, T. (2016). Kültür, Sanat ve Siyaset Adamı Olarak Celadet Ali Bedirhan", Kürdoloji Akademik Çalışmalar, Cilt 2, Edit. Hasan Karacan, Yargı Yayınları, Ankara.
- Degh, L. (2006). "Halk Anlatısı", Çev. Zerrin Karagülle, Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1, Haz. M. Öcal Oğuz ve. Ark., Geleneksel Yay. Ankara.
- Demir, B. (2016). Çîrokên Kurdî li Gorî Motîf Îndeksa Stith Thompson (Bi Nimûneyên Çîrokên Mîrze Mihemed), Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültür Anabilim Dalı, Mardin.
- Dihokî, X. (2002). "Mela Mehmûdê Bayezidî", Gulistan, 2002, 1(1):r. 83, İstanbul.
- Dundes A. (1984). Sacred Narrative-Readings in the Theory of Myth, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London.
- Güntaş Aldatmaz, N. (2014). Folklore Kirmançan Ser o, Roşna Yayınları, Diyarbakır.
- Jung, C.G. (1997). Analitik Psikoloji, Çev. Ender Gürol, Payel yayınevi, İstanbul.
- Keskin, N. (2015), " Di Çarçoveya Teoriya Performansê de Nirxandina Vegotinên Gelêrî", International Journal of Kurdish Studies, 1(2); pp.51-66.
- Keskin, N. (2019). Folklor û Edebiyata Gelêrî, Avesta Yayınları, İstanbul.
- Lerch, P.(1857). Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer, St.Petersburg.
- Öncü M. (2014). Çîrokên Efsaneyî yên Kurdan, Nûbihar Yayınları, İstanbul, ss.58-70.
- Öztürk, M. (2017). Koleksiyona Aleksandre Jaba ya Destnivîsên Kurdî, Lîs Yayınları, Ankara.
- Propp, V. (2020). Masalın Biçimbilimi, Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Basım, İstanbul.
- Sokolov, Y.M. (2009). Folklor: Tarih ve Kuram, Çev. Yekke Özer, Geleneksel Yayınları, Ankara.
- Subaşı, K. (2020), Kürtçe (Kurmançî) Masalların Anlatı Tipolojisi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Diyarbakır.
- Thompson, S.(1946). The Folktale, The Dryden Press, Newyork.
- Yıldırım, K, Pertev, R, Aslan, M. (2013). Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Yıldız, A. (2015). "Qewlê Hespê Reş", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Bölümü, Mardin 2015, s.111.

....., "Referansên Gramera Kurdî di Edebîyata Devkî ya Gel de
"http://acikerisim.artuklu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12514/328#sthash.1GLRXStw.d
pbs Erişim Tarihi: 28.05.2020.

Ek:

Gurrî û Hûtê Kor (Gurrî ile Kör Dev)

Özet

[1. Olay: Gurrî'nin Hûtê Kor (Kör Dev) ile mücadelesi]

Köyün birinde anası babası ölmüş Gurrî adında öksüz, kel bir çocuk amcası ve yengesi ile birlikte yaşamaktadır. Gurrî, amcası ve yengesi tarafından istenmediğini anlayınca evi terk eder. Bir dağın eteğine varır. Orada bir sürünün otladığını görür. Sürünün sahipsiz olduğunu fark eder. Gurrî, sürüyü takip ederek mağaraya girer, kör devî görür. Gizlice devin yemeğine ortak olur. Gurrî, dev tarafından farkedildiğini anlayınca onun oğlu olduğunu iddia eder ve devî ikna eder. Dev, sürüyü doğu ve batı yönünde olatmaması konusunda Gurrî'yi kesin bir dille uyarır. Gurrî, merakına yenik düşer ve kuralları çiğner. Doğuda bir cadî ile karşılaşır. Onun tuzağına düşmez. Cadîyı öldürür. Devî gözlerini alır; sürüsünü de kendi sürüsüne katar. Bu sefer sürünün yönünü Batı'ya çevirir. Orada da çoban kılığına girmiş başka bir devle karşılaşır. Onu da yener ve sürüsüne el koyar. Dev, bir gün Gurrî'ye güvenerek mağarayı terk eder. Bunu fırsat bilen Gurrî, devin dediklerinin aksini yapar ve bütün kapıları açar. Esirleri serbest bırakır. Mağaradaki at dile gelir: Eğer devden kaçacaksak yanına üç şey (bir mısır koçanı, bir bıçak ve bir kalıp sabun) almalısın, der. Gurrî'nin kaçtığını gören dev, hemen mağaraya döner; domuzun bağlarını çözer ve ona binerek Gurrî'yi yakalamaya çalışır. Dev yaklaştıkça Gurrî sırasıyla mısır koçanını, bıçağı ve sabunu domuzun önüne atar. Böylece zaman kazanmaya çalışırlar. At, son çare olarak Gurrî'den heybedeki şişeleri çıkarmasını ister. Sadece birinde su vardır. Boş olanını kendi önlerine, dolu olanını domuzun önüne atmasını ister. Gurrî hata yapar. Dolu olanını kendi önüne atınca su kocaman bir nehre dönüşür. At, nehirde yüzerek Gurrî'yi karşıya geçirir. Dev ve domuz ise akıntıya kapılarak ölür.

(2. olay)

At, Gurrî'den kendi kuyruğundan iki kıl koparmasını ister. Böylece Gurrî ne zaman isterse at onun yardımına koşacaktır. Bir tesadüf sonucu Gurrî'nin at sürüşüne tanık olan padişahın üçüncü ve en küçük kızı ona aşık olur ve onunla evlenir. Bir süre sonra padişah amansız bir hastalığa yakalanır. Dermanı ise aslan yavrusunun postuna sağılmış aslan sütüdür. Gurrî, sihirli kıllar ve atın yardımıyla yaralı aslanın yerini bulur; mızrağı ile onun iltihaplı yarasını hedef alır. Acılarından kurtulan aslan, Gurrî'nin kendisine yaptığı bu iyiliğin altında kalmak istemez; kendi yavrularından birini feda eder ve Gurrî'nin kendi sütünü sağmasına izin verir. Gurrî, diğer damatların sahtekârlıklarını ortaya çıkarmak için bir plan yapar. Plan gereği, damatlara sahte bir derman (oğlak derisinde keçi sütü) verir. Padişah, sadece Gurrî'nin verdiği dermanla iyileşince işin sırrını açıklar. Padişah diğer damatları kovar. Gurrî ve karısı için yedi katlı bir saray inşa eder. Gurrî ve karısı ölene kadar burada mutlu ve mesut olarak yaşarlar.